

Եւ նուազեցին փառացրդ շողք
 Յորժամ արփւոյն շիջցի լոյս ,
 Երկինք կործան անկցին ճայթ մամբ ,
 Ու՛ի հունձ անկցի ժամանակ :

ԱՇԽԱՐՀ ԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վաճառքս երկին ու անոր բնակչացը լրաց
 Կեդէի ու թիւն :

ՎԱՄՉԱԹԻՒՆ ըսուած երկիրը Վսիային մէկ մասն է, ու թերակղզիի մը պէս գէպ'ի յաղաղական Ովկիանոսին մէջ երկնցած է. Ղափոնի երկրին գիւմացները կ'իյնայ, ու անկէջ 10 կի՛ 12 օրուան հեռաւորութիւն ունի նաւով : Վամչաթքան գրեթէ Միգրիոյ ու Սկովտիոյ չափ է, ու նոյն լայնութեան աստիճանին տակը կ'իյնայ. բայց կլիման շատ տարբեր է. և աս տարբերութեան մեծ պատճառը մէջի բարձր լեռներն են որ միշտ ձիւնապատ են ու գրեթէ բոլոր թերակղզին բռնած : Միւսը հոն խիստ կարճ է, բայց անձրևային, ու երկինքը միշտ ամպոտ. երկայն ու սոսկալի է ձմեռը, թէպէտ և արևելեան Սիպերիայի ցրտութեանը չհասնիր. յանկարծ յանկարծ սաստիկ փոթորիկներ ու բուքեր կ'ըլլան, որ առաջուց չիմացուէին նէ՛ ճանապարհորդաց մեծամեծ վնասներ կրնային ընել. բայց այնչափ փորձ են տեղացիք օգին փոփոխութեանցը որ ինչուան 24 կամ 36 ժամ առաջ՝ օգին ինչ ընելիքը կ'իմանան. թէ որ յանկարծ այնպիսի փոթորիկի բռնուելու ըլլան, ազատութեան մէկ հատիկ ճամբան աս է որ ձեան տակը մարդս թաղուի մնայ. ետքը իր ճամբան կրնայ շարունակել : Վամչաթքայի գրեթէ բոլոր գետերը կարճ են, վասն զի լեռներէն շիտակ գէպ'ի ծով կը թափին. շատ լճեր ալ կան, որոնցմէ մէկ քանին աղէկ ընդարձակութիւն ունին. երկրին ցրտութիւնը շատ վնասակար է ցորե-

նին, գետնախնձորին և ուրիշ օգտակար արմտեաց մշակութեանը. բայց գեղեցիկ ու պողաբեր դաշտեր ունի : Վետերուն ու լճերուն մէջ անբաւ ձկներ կան, նոյնպէս ալ ծովային թռչուններ. և ասոնցմով երկրագործութեան պակասութիւնը կը լեցուի : Լեռները լեցուն են անտառային ոչխարներով ու արկալի ըսուած եղնիկներով. ասոնք աչնան ատեն ձորերը կ'իջնան, ու որսորդներուն ձմեռուան պաշար կ'ըլլան. կան նաև արջ, գայլ, եղջերու, աղուէս, աքիս, ջրշուռ, որոնց մորթերովը մուշտակ կը շինեն : Ձմեռուան երկայն գիշերները եղի տեղ աս կենդանեաց ճարպը կը բանեցնեն. նոյն ճարպով կը տապկեն նաև իրենց ուտելու ձկները : Վիտելու բան մըն է որ շները, արջերը, գայլերը, աղուէսները և գիշակեր թռչունները ընդհանրապէս ձուկով կ'ապրին : Երկիրը բոլոր այսպիսի բերքերով զարգարուած ըլլալուն համար, բնակիչներուն մէկ հատիկ արհեստն է աս կենդանիները զանազան կերպերով որսալու անոնցմով ապրիլ :

Մի թերակղզին ժէ դարուն վերջերը ճանչցան Ռուսները. Վամչաթքայի բնակիչները որ երկու իրեք ցեղ կը բաժնուէին՝ ետեւ ետեւ նուաճեցան, ու հիմա տուրքի տեղ մորթ կուտան տերութե : Ռուսաց Վամչաթքայի մէջ գլխաւոր տեղն է սուրբ Պետրոս Պողոս քաղաքը, որ նաւահանգիստ մըն է Պետրոս Պողոսի ծոցին մէջ : Բնակչաց լեզուն ու դաւանութիւնը հիմա Ռուսի լեզուն ու դաւանանքն է, թէպէտ իրենց առջի լեզուն ալ գիտեն, ու ծածուկ իրենց հին արարողութիւններէն մէկ քանին ալ կը դործածեն : Ռուս տեղացիք գեղերը կը բնակին, և ընդհանրապէս գետերու մօտ տեղուանք, իսկ Ռուսները աւելի ծովի կողմերը :

1822^{ին} բոլոր Վամչաթքայի բնակիչները 5000 հոգիէն աւելի չէին : Տեղացիներէն ոմանք քանի մը կով, ու քանի մը ոչխար ունին. բայց իրենց

Վաճառարացոյ տանը ներսի դիմ :

դիւաւոր հարստութիւն է 4000 շուն, ու 12,000 եղջերու ունենալը : Վաճառարացի շները հոն ձիու տեղ կը գործածուին . յունիս ամսէն ինչուան հոկտեմբեր ազատ կը թողուն ան շները, որովհետեւ անկարելի է անհրաժեշտին մէջ ճամբայ ընել, իսկ ձմեռը բախրրի կը լծեն : Վաճառարացի բռնակիչքը շատ նմանութի ունին Չինաց ու Ղափոններուն հետ, ու Սողովի ցեղ մը կրնան սեպուիլ . բնութեամբ վախկոտ են, հեզ ու խորամանկ, բոլոր խօսքերնուն վրայ հաստատ . շատ հիւրասեր են, ու ինչուան մէկ երկու ամիս հիւրը կը պահեն, ինչուան որ հիւրընկալին ունեցած ապրուստն ալ հատնի . բայց անով ալ

հիւրը իր տեղէն չշարժիր, ինչուան որ հիւրընկալը իրեն պնակով մը միս՝ ձուկ և ուրիշ այլևայլ բաներ մէկ տեղ խառնած ու եփած դիմացը կը բերէ ուտելու . աս կերակուրը իրենց մէջ “Լըթաս բարով, ուրիշ բան չունինք հրամցընելու”, ըսել է . հիւրն ալ երկրորդ օրը կ'ելլէ կ'երթայ՝ իր բարեկամութիւնը հաստատ պահելով : Հիւրընկալութիւն սէրը այնչափ տարածուած է մէջերնին որ չէ թէ միայն հիւրընկալին հրաւերքը յանձն չառնել չըլլար, այլ և ոչ կրնայ հիւրը առանց կերակուր մը ուտելու տնէն երթալ . ապա թէ ոչ մեծ նախատիք բաժ կը սեպուի տանտիրոջը : Չայ, ծխախոտ ու տեսակ տեսակ օղիները

Վրամշատացւոց լուջեր շատ յարգի բաներ են, նոյնպէս հացն ու պաքսի մատը ընծայ մը կը սեպուի իրենց :

Վրամշատացիք ձմեռուան ու աւառուան համար զատ զատ տներ ունին . ամառուանը կ'ըսուի պալատն ձմեռուանը էռարն : Պալատկան ըսուածը կոնոնաձէ է, 14 կամ 15 ոտք երկայնութեամբ ցիցերով շինած . աս ցիցերուն վերի ծայրերը մէկտեղ բերած՝ չուանով կը կապեն, դրսէն ալ թեղօջ ծառի կամ ուրիշ բուսոց կեղեններով կը պատեն, ետքը խոտերով կը ծածկեն . խուրձա ըսուածը փայտէ պզտիկ հիւղ մըն է բոլոր կեղեններով պատած, միայն չորս հինգ ոտք խորութեամբ գետնի տակ թաղուած է . և դարձեալ պինդ հողով բոլոր պատած է : Եսանկով աս տները ուրիշ փայտէ տներէն աւելի տաք կ'ըլլան . անոնք լայն են ու յատակնին տախտակամած, ուստի բնակութեան շատ յարմար, բայց չվարժողը չկրնար մէջը դիմանալ . վասն զի ծուխը գալաթի պզտի ծակէն ուրիշ տեղ չունենալով դուրս ելլելու՝ ներսը կը լեցուի . տներուն աղտոտութեանն ալ չափը չկայ : Հոս դրուածը Վրամշատացւոց տնակի մը ներսի կողմին պատ կերն է :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պարմաթեանց մէջ անուանի մարդկանց մէկ քանի բնական յարմարութիւններուն վրայ :

Ինչհետեւ պատմութիւն և կամ մասնաւոր մարդու վարք կարգացողները շատ անուանի մարդկանց վրայ բնական յատկութիւններ կը կարդան, ու կը զարմանան . խորագիմաներն ու գանկաբաններն ալ ան յատկութիւններէն իրենց կարծիքները կը քննան հաստատել : Սենք առանց ասոնց պէս խորհրդածութիւններ ընելու՝ յիշենք հոս համառօտ ոճով

մը մէկբանի հռչակաւոր մարդկանց բնական յատկութիւնները, աւելի իբրեւ զուարճալի տեղեկութե նիւթ մը : Եւ որովհետեւ այսպիսի բնական յատկութիւններուն մէջ գլխաւորներէն մէկը քթին մեծութիւնն է, առաջ ասոր վրայ խօսինք :

Օրուարձախօս մատենագիրն մէկը այլևայլ հարցմունքներ ընելէն ետեւ աս ալ կը հարցընէ թէ Ի՞նչի դիւրն է . ու ինքը պատասխան կուտայ թէ « Եթ քիթն է » : Եւ այդ, կ'ըսէ, բոլոր հռովմայեցւոց կայսերաց կենդանագիրները, ամենուն քիթն ալ մեծ կը գտնես : Եւ մայի քիթը կէս ոտնաչափ ըլլալուն՝ Պոմպիլիոս ըսուեցաւ, իբր թէ փառաւոր քիթ տէր : Պլուտարքոսին ըսածին նայինք նէ, նոյնպէս էր նաև Իլիուրգոսի ու Սողոնին քիթը, ինչպէս նաև Խտալիոյ աւին թագաւորներունը՝ բաց ի հարկուինիոս Գոռոզին քիթն : Եթ քիթը միշտ իմաստութեան նշան սեպուած է . ասոր ապացոյց ըլլայ հռմերոսի քիթը, որ եօթը բթաչափ էր կ'ըսեն . ուստի առակ եղած է թէ « Եթ համարդը հեռուանց հոտ կ'առնէ, անխոհեմը քիթ ալ չունի » :

Ուրիշ հեղինակ մըն ալ կ'ըսէ թէ ջինաց ու լաթարաց երկրէն ի զատ ամէն տեղ մեծ քիթը յարգի է . իսկ տափակ քիթը ոչ միայն յարգի չէ, հապա նաև գէշ նշան է :

Եւ շահուանի թագաւորաց դրամներուն վրայի կերպարանքներն ալ գրեթէ բոլորը մեծաքիթ են ու արծառունդն :

Եւ որ քիթերը այսպէս պատուաւոր ըլլալէն ետքը, յայտնի է որ Իլիոսի, Ուլիզիսի, Փոլիցիանի, Վրամոնէսի, Քէթթ անունով անգղիացւոյն, Լէռնի իտալացւոյն և ուրիշ անուանի մարդկանց քիթերուն նախանձողներ շատ եղած են ատենով : Ի հոնիին քիթին վրայ գիրք մը շարադրած է Ենիսպալ Բարոյ բանաստեղծը . Քէթթին քիթին վրայ ալ աս երգիծանքը շիներ են .